

A könyvtárosképzésben oktató ismerettartalmak, különös tekintettel a szakkönyvtárosok képzésére

SZEPESVÁRY Tamás – VAJDA Erik

A szerzők hasonló című tanulmányt készítettek a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztályának megbízásából; az egyben alapul szolgált a könyvtárosképzés reformjával foglalkozó szakbizottság munkájához és zárójelentéséhez is. E több mint 50 oldal terjedelmű munka egészének a Könyvtári Figyelő hasábjain történő közlésére nincs lehetőség. Ezért azt a megoldást választottuk, hogy teljes egészében mellőztük a tanulmánynak – az alábbiakban még említendő – oktatási szintekkel, oktatási formákkal és tantervi kérdésekkel foglalkozó fejezeteit, és csupán az oktató ismerettartalommal foglalkozó részeket adjuk közre, rövidített formában.

Az eredeti tanulmány (amelynek egy példánya a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szakkönyvtárában az érdeklődők rendelkezésére áll) itt nem közölt bevezető és befejező fejezeteiben a következő kérdésekkel foglalkozik:

- a szakkönyvtárosok képzésének speciális vonatkozásai (a szakkönyvtárosi munkából kiindulva);
- a szakkönyvtárosok kategóriái;
- a szakkönyvtárosok és az információs szakemberek képzési kérdéseinek összefüggései és elhatárolása;
- az oktatási szintek és formák (ahol a tanulmány – szintek tekintetében – a kutató, fejlesztő, szervező és tervező könyvtárosi munkakörök képzésére egyetemi képzést, az érdemi könyvtárosi, illetve szakkönyvtárosi munkakörök betöltésének jelentős részére főiskolai képzést és emellett néhány speciális alsóbb képzési szintet irányoz elő, illetve – formák tekintetében – nappali, levelező és esti oktatást vesz figyelembe, mindenkor az egyetemi és főiskolai képzés kétszakos megoldását véve alapul);

- a könyvtárosi ismeretek körének elemzése, amely rész leg-lényegesebb megállapítása az, hogy a könyvtárosképzés, de különösen a szakkönyvtáros-képzés esetében biztosítani kell a hármas követelményre történő felkészítést, tehát a könyvtárosi szakismeretek mellett a könyvtáros által ellá-tandó szakterület szakismereteire való felkészítést és a könyv-tárosi munkában nélkülözhetetlen idegen nyelvek, valamint bizonyos egyéb, kiegészítő ismeretek elsajátítását.

A tantervi rész a jelen cikkben is részletezett ismeretanyag, illetve tantárgyak csoportosítását irányozza elő a különböző oktatási szin-teken. Magát az oktatóanyagot a tanulmány, illetve a cikk alapozó studiumokra, szakstudiumokra és kiegészítő studiumokra bontva tárgyalja.

A következőkben, a könyvtárosképzés szintjeitől és formáitól függet-lenül, a könyvtárosi munkához szükséges ismeretek felvázolására törekszünk. Ez az ismertetés szükségképpen csak „tantárgyanként” haladhat, de hangsúlyozzuk, hogy az egyes „tantárgyak” nem jelen-tenek minden képzési szinten, illetve formában önállóan oktatótantárgyakat, hanem tanulásukra a szükségletekhez képest összevon-va vagy bontva, de mindenképpen különböző „sullyal” kerülhet sor. A „tantárgyak” tehát gyakran diszciplinákat, studiumokat, vagyis ismeretanyagot és nem „órarendben” megjelenő tantárgyakat jelentenek.

ALAPOZÓ STUDIUMOK

A könyvtárosképzés alapozó studiumainak a történeti studiumo-kat és a könyvtárosi szakstudiumoknak szoros értelemben is alapul szolgáló alaptudományi ismereteket tekintjük. Az alapozó stu-diumokat igen határozottan el kell választani az ún. „előkészítő” studiumoktól, amelyeket általában kiküszöbölendőnek tekin-tünk, mivel az oktatás szerkezete nem bírja el azt, hogy a hallgatók előzetesen „népszerűen”, tehát higabban ismerkedjenek meg gyakor-latilag ugyanannak az ismeretanyagnak általánosságával, amelyek-nek konkrétumaival a szakstudiumok során foglalkoznak majd. Az alapozó studiumok nem is szükségképpen az oktatási időszak elejé-re kerülnek, hanem elhelyezésüket az oktatás egész időszakán belül úgy kell megválasztani, hogy oktatásuk jelentős része azokat a szak-studiumokat előzze meg, amelyek történeti, illetve alaptudományi megalapozását szolgálja. Számos esetben mód van arra, hogy az

alapozó studiumok beépüljenek a szakstudiumokba, ez azonban nem járhat azzal a – gyakorlatban sajnos nagyon ismert – veszéllyel, hogy végül is az alapozó ismeretek kiszorítják a szakstudium kereteiből a tulajdonképpeni szakismereteket. Egyes esetekben lehetséges bizonyos történeti, illetve alaptudományi alapozó studiumok összekapcsolása (pl. kommunikációtörténet és kommunikációelmélet), de az előbbiekhöz hasonló megfontolások figyelembevételével, tehát nem azzal az igénnyel, hogy (sajnálatos bölcsész szokás szerint) a tudományos absztrakciót igénylő elméleti ismeretanyagot történeti ismeretanyag váltja fel.

a) TÖRTÉNETI STUDIUMOK

Az alábbiakban felsorolt történeti studiumokon kívül bizonyos történeti ismeretanyag oktatható és oktatandó a szaktanulmányok keretében is. Hangsúlyozzuk azonban, hogy e történeti ismeretanyag sulya a szaktárgyon belül nem lehet jelentős, amint általában az itt felsorolandó történeti ismeretanyagoknak sem szánánk túlságosan nagy szerepet az oktatásban; sem óraszámban, sem az elsajátítandó ismeretanyag terjedelmében nem haladhatja meg a történeti anyag a teljes tananyag 8–15%-át.

KOMMUNIKÁCIÓTÖRTÉNET

Ennek oktatása – amely esetleg összekapcsolható a kommunikáció elméletének oktatásával – az információk keletkezési, közlési és befogadási folyamatainak fejlődésével foglalkozik a társadalmi munkamegosztás történelmi fejlődése során. Célszerű, ha ez a tantárgy mindvégig párhuzamosan tárgyalja a különböző, differenciáltabb információközlési módok alakulását és az adott társadalmi-történeti formációra jellemző közös vonást keresi a közlés módjában. E studium keretében igen lényeges lenne bizonyos prognosztikus, sőt futurológiai jellegű ismeretek oktatása is, mivel ezek a kérdések napjaink aktuális vitáinak középpontjában állnak, és valóban jelentősen befolyásolják nemcsak szakmánk, hanem a társadalom jövőndő fejlődését is.

KÖNYVTÖRTÉNET

A studium címe helyesebben dokumentumtörténet lenne, hiszen sem a legrégebb, sem a legújabb korszakokban nem nevezhető egyértelműen könyvtörténetnek. E studiumot tulajdonképpen a szak-

studiumok között oktatandó dokumentumismeret tantárgy alapozó történeti studiumának tekintjük. Ezért nem lehet tulságosan terjedelmes, tematikájának az írott dokumentumok megjelenésétől kell nyomon követnie a dokumentumtipusok differenciálódását és az egyes típusok fejlődését egészen a szakirodalmi dokumentumokig bezáróan, különös sulyt adva a szakirodalmi írásos kommunikáció szervezeti és dokumentumtipológiai fejlődésének, utalva a legujabb tendenciákra is.

KÖNYVTÁRTÖRTÉNET

A studiumnak nemcsak a könyvtárakkal, hanem minden egyéb dokumentum- és információtár, sőt a szakirodalmi tájékoztatás történetével is foglalkoznia kell. A szakkönyvtárosképzés követelménye nem jelentheti a könyvtártörténet azon korszakainak elhanyagolását, amikor szakkönyvtárakról még nem beszélhetünk, de előírja azt is, hogy e történeti tárgyon belül különös sulyt kapjon a szakirodalom helye a könyvtárakban, majd a szakkönyvtárak és egyéb szakmai dokumentumtárak megjelenésével ezek története, fejlődése és differenciálódása.

MÜVELŐDÉSTÖRTÉNET

A könyvtáros általános intelligenciájához mindenképpen hozzátartozik a művelődéstörténet ismerete. Emellett a szakkönyvtárosnak – tájékoztatási munkája érdekében – ismernie kell a nem írásos, vagy nem pusztán írásos közlés történeti fejlődését és a kommunikáció-történet tantárgyán belül kapott ismereteken túlmenően meg kell ismerkednie a nem írott dokumentumokhoz kötött közlési formák egyes típusainak (pl. oktatás) történeti fejlődésével. Az ezzel való megismerkedés egyben a megfelelő intézmények, iskolák, művelődéspolitikai korszakok és művelődési rendszerek történetével való megismerkedést is jelenthet.

TECHNIKATÖRTÉNET, AGRÁRTÖRTÉNET, ORVOSTÖRTÉNET

Ezek a kiemelt címszavak természetesen nem egyes tantárgyakat, hanem tantárgyak „csokrát” jelentik, sőt az oktatás nem szorítkozhat a három felsorolt tantárgyra, hanem a képzés keretében ahhoz a bővebb szaktudományi körhöz kell igazodnia, amelyet a szakkönyvtárosnak a jövőben ki kell szolgálnia. Így pl. a társadalomtudományok körében ide tartoznak a jogtörténeti vagy éppenséggel az egyetemes történeti studiumok, de ide tartozhat pl. a gazdaságtörténet

és/vagy a politikai gazdaságtani elméletek története is. Nemcsak a tantárgyak tartalmának, hanem óraszámának is a megfelelő szakterület bonyolultságához, összetettségéhez kell igazodnia. Így pl. az agrártörténet viszonylag kisebb óraszámmal oktatható, mint a technikatörténet vagy akár az orvostörténet. A tantárgyaknak a megfelelő diszciplínák elmélet-történetére, a diszciplína technikájának történetére, módszereinek és esetleg intézményeinek fejlődésére, valamint iskoláinak és kiemelkedő személyiségeinek történetére kell kiterjednie. E tárgyak oktatását úgy képzeljük el, hogy tanulásuk kötelező, de a tantárgyak „csokrából” a hallgató jövődő szakterülete szerint választhatja meg a történeti studiumot. Mindazokban az esetekben, amikor a képzés a szakterület szempontjából „egyszerű”, a választás lehetősége természetesen kizárt.

b) ALAPTUDOMÁNYI STUDIUMOK

A történeti studiumokhoz hasonlóan néhány alaptudományi diszciplína oktatása is beépülhet a szakstudiumok oktatásába. Ez a lehetőség azonban az alaptudományi studiumoknál ritkább, itt inkább arról van szó, hogy az alaptudományi studiumnak mintegy alkalmazott vetületét kell a szakstudiumok keretében oktatni. Maguk az alaptudományi studiumok ebből a szempontból különböző intenzitással kapcsolódnak a könyvtárosi szakstudiumokhoz, és azoknál az alaptudományi tantárgyaknál, ahol a kapcsolat erősebb, már az alaptudományi képzést is könyvtári szemlélettel kell végezni, vagy legalábbis a tantárgy példanyagát ennek megfelelően kell megválasztani. A könyvtárosképzés végső céljának azonban befolyásolnia kell a tárgyon belüli tananyag kiválasztását is (lásd pl. a matematikai alapokat).

VILÁGNÉZET

A tudományos szocializmus oktatásával kapcsolatban nem kellene bővebbet mondanunk, sem annak jelentősége, sem tantárgyi tartalma tekintetében. Lévéen azonban tárgyunk a szakkönyvtárosképzés, meg kell említenünk, hogy a tantárgy oktatásának irányultságát illetően a szakkönyvtárosok világnézeti képzésében igen lényeges a tudománypolitika és a gazdaságpolitika, valamint az utóbbihoz csatlakozva az ágazati gazdaságpolitikák oktatása.

KOMMUNIKÁCIÓELMÉLET

Oktatása kapcsolódik a kommunikációtörténethez, azonban e studium keretében az információk keletkezésének, közlésének, felhasználásának és alkalmazásának rendszerszemléletű („kibernetikai”) vizsgálatát kell adni, kitérve a kommunikáció szemiotikai, szemantikai, társadalmi-szociológiai vonatkozásaira, valamint a kommunikáció intézményrendszerének általános problémáira, a jelenkor kommunikációja alapján, és bizonyos mértékig a jövőre is kivetítve.

TUDOMÁNYRENDSZERTAN

A tantárgy oktatásában a „hagyományos” tudományrendszertan foglalja el a továbbiakban is a fő helyet, vagyis a hallgatónak e tantárgy kereteiben kell megismerkedniük a létező tudományok spektrumával és kölcsönös összefüggéseivel, illetve a tudományok rendszerében elfoglalt helyükkel. Ez azonban nem zárja ki, sőt feltételezi, hogy a tantárgy keretében foglalkozzanak a „hierarchikus” tudományrendszertan mellett egyre nagyobb súllyal megjelenő elméletekkel (a tudományok hálózatának elmélete, a tudományok differenciálódása és integrálódása), valamint a tudományok tudományának (science of sciences) leglényegesebb kérdéseivel. A tudományrendszertannak bizonyos tudományszervezési ismereteket is adnia kell.

LOGIKA

A logika oktatása elsősorban a későbbi osztályozási studiumoknak és az információk rendszerezésével foglalkozó egyéb szakstudiumoknak az előkészítéseként szükséges. Ennek megfelelően oktatásában – a leglényegesebb általános logikai fogalmak (kategóriák, terminusok), valamint ezek összefüggései mellett – igen nagy súlya van a formális logika szimbólumaira és műveleteire történő oktatásnak, amit mindvégig gyakorlati szemléletnek (osztályozás, információs rendszerek szempontjai) kell áthatnia.

MATEMATIKAI ALAPOK

Oktatásuk szükséges voltának egyik oka az, hogy a középiskolát végzett hallgatók sajnálatos módon nem rendelkeznek (és a könyvtáros szakmát választó hallgatók többnyire nem rendelkeznek) azzal az ismeretanyaggal, amelyet a matematikai érettségi követelményei szerint tulajdonképpen ismerniük kellene. Természetesen az egyetemi oktatás általában nem vállalkozhat a középiskolai oktatás hiányosságainak pótlására. Mégis, a matematika fontossága és további

ismereteknek a matematikára történő felépítése ez esetben bizonyos ismétlődő oktatást is szükségessé tesz. A másik – és lényegesebb – ok az, hogy a matematikának meghatározható ágai azok, amelyek a szakkönyvtáros egyéb szakismereteihez elengedhetetlenül szükségesek, így elsősorban a rendszerszerkezési, az osztályozási-indexelési és általában információkeresési, végül pedig a különféle gépesítési studiumokhoz. Ennek megfelelően a matematika oktatásának némileg kétarcúnak kell lennie, nevezetesen egyrészt az alaptudományi, tehát szorosan matematikai rész megfelelő fejezeteit kell felölelnie, erre felépítve és ennek példaanyagaként azonban már az információs és könyvtári feladatokra alkalmazott matematikai ismereteket is közölnie kell. Tartalmilag kiemelkednek itt a matematikai logika (Boolealgebra), a halmazelmélet, a vektor- és mátrixelmélet, a gráfelmélet, a valószínűségszámítás és a matematikai statisztika ismeretei (elsősorban a későbbi indexelési és osztályozási tanulmányok, valamint a rendszerszerkezési-kibernetikai ismeretek előkészítéseként), másfelől pedig a számelméleti (számrendszerek) és kombinatorikai tanulmányok a számítógépekkel kapcsolatos, illetve a kódrendszereket illető tanulmányok előkészítéseként. Az alkalmazott matematikai rész a lehetőségek és szükségletek szerint oktatható a matematikai alapok vagy a megfelelő egyéb studiumok (pl. rendszerszerkezés, gépesítés stb.) kereteiben.

RENDSZERSZERKEZÉS

A studium keretében (amely egyaránt lényeges a könyvtári vezetésre és szervezésre vonatkozó, valamint az információs rendszerek tervezésével és szervezésével foglalkozó informatikai, illetve tájékoztatási szakstudiumok szempontjából) a szervezett rendszerek fogalmával és elméletével, az információs folyamatok elméletével, a rendszerek modellezésének kérdéseivel, valamint a rendszerszerkezés különböző módszereivel kell megismertetni a hallgatókat. Kívánatos, hogy az oktatás ne elsősorban a gazdasági életből vett példákra, hanem a könyvtári és tájékoztatási folyamatokra építse fel a konkrét, módszertani jellegű rendszerszerkezési ismereteket.

NYELVÉSZET, TERMINOLÓGIA

A tantárgynak elsősorban a szemiotika, a morfológia, a szintakszis és a szemantika alapismereteibe kell bevezetnie a hallgatókat. Ezek oktatására olyan formát kell választani, amely elsősorban az információkereső nyelvek ismereteihez, másodsorban pedig az idegen nyelvekből történő fordítás, szövegátültetés, tömörítés ismereteihez

kapcsolja ezeket a nyelvi ismereteket. Mindkét szempontból (tehát osztályozási, illetve fordítási előtanulmányként) egyaránt jelentős a terminológia oktatása. Ezen nem a műszaki vagy más szakmai terminológia tételes ismeretanyagát, sőt nem is az informatika terminológiáját, hanem a terminológia rendezésének módszereit és eljárásait értjük (a terminológiai szótárak és szabványok fogalma, a definíció és az értelmezés módszerei, a magyar nyelv terminológiai sajátosságai, szóképzési és kifejezésalkotási szabályai stb.).

PEDAGÓGIA, PSZICHOLÓGIA

E studiumok a szakpárosítás révén mindenképpen szerepelnek a könyvtár-tanárszakos hallgatók tantervében. E hallgatóknál is oktatni kellene a pedagógia és pszichológia sajátos vonatkozásait, mint pl. a tájékoztató folyamatok és ezen belül az olvasás pszichológiája; az alkotás és az ismeretszerzés lélektana; a problémamegoldás, a gondolkodás mechanizmusa; a felhasználókkal, olvasókkal való foglalkozás pedagógiai módszerei stb. Ezek a sajátos aspektusok azonban itt a szakstudiumok keretében megfelelően oktathatók, csupán a tanterv összeállításánál nem szabad megelégedezni a tájékoztató munka és az olvasószolgálat megfelelő vonatkozásairól. Minden más szakpárosítás esetében viszont az alapismeretek keretében van szükség e studiumok oktatására.

SZOCIOLÓGIA

Az oktatás fő tartalmát a tudományos és alkalmazott tudományos területen működő személyek kollektíváinak szociológiája kell, hogy alkossa, különös tekintettel az információk létrehozásának, áramlásának és hasznosításának szociológiájára. Ezeket az alkalmazott jellegű ismereteket természetesen általános szociológiai jellegű alapvetésnek kell megelőznie.

KÖNYVTÁRI SZAKSTUDIUMOK

A könyvtári szakstudiumokat az alábbiakban már nem tagoljuk alcsoportokba. Az alapozó studiumokkal szemben az alábbiakban felsorolt studiumoknál a tantárgyankénti tagozódásnak (legalábbis az egyetemi és főiskolai oktatási szinten) a felsorolásban elkülönített studiumokhoz kell igazodnia. Azzal az aggálllyal szemben, hogy az ilyen mér-

tékü tantárgyankénti részletezés nem biztosítja az egységes látás-módot, megemlítjük: az informatika, illetve a könyvtárban oktatása alkalmas arra, hogy szintézist teremtsen a könyvtári munkafolyamatokhoz vagy munkamódszerekhez igazodó tantárgyi felosztás anyag-részeiből.

INFORMATIKA

A tantárgynak – csatlakozva a kommunikációtörténet és kommunikációelmélet keretében tanult ismeretanyaghoz, de azt nem ismételve – az információk létrejöttével, közvetítésével és felhasználásával kell foglalkoznia, de ezen belül figyelmét elsődlegesen az írásos ismeretközlésre, még közelebbről pedig a tudományos és szakmai ismeretekre összpontosítva. Vizsgálania kell a publikációk strukturáját és jellegét, valamint a felhasználók kategóriáit, igényeiket és az igénymeghatározó társadalmi vagy – általánosítható – egyéni tényezőket. Részletesebben kell foglalkoznia a létrejött információk és az információfelhasználók közötti információs rendszerek elméletével, felépítésük elveivel, modelljeivel és gyakorlatával. Meg kell ismertetnie a hallgatókat az e célra hivatott intézményekkel általában és hazai viszonyok között különösen. Bevezetést kell nyújtania az információs rendszerek hatékonyságának vizsgálatába, ide értve a hatékonyság különböző kritériumainak megfogalmazását, matematikai kifejezőmódját, valamint számításának módszereit (információs szolgáltatás teljessége, veszteség, zaj, relevancia, visszahívás, pertinencia stb.). Foglalkoznia kell a szükségletek és igények kutatásának módszereivel, az információs tevékenység és szolgáltatások fő formáival és ezeknek a felhasználói igényekkel való főbb összefüggéseivel. Vizsgálania kell még olyan problémákat is, mint a centralizált és decentralizált szervezet előnyei, illetve hátrányai; a koordináció és kooperáció kérdései; az ágazati, országos és nemzetközi integráció lehetőségei és hatásai.

KÖNYVTÁRTAN

Az általunk javasolt könyvtárban tantárgy nem azonos a képzés különböző szintjein jelenleg oktatott tantárggyal, mivel tartalma számos részletének oktatását külön tárgyak keretében javasoljuk. A könyvtárban általunk javasolt formája, mint szintetizáló jellegű tantárgy, célszerűen a felsorolandó, részletesebb studiumok lezárásaként, vagy legalábbis azok időben utolsó részével egyidejűleg oktatandó. Ezért az informatika után történő említése nem időbeni, hanem fontossági sorrendet jelent.

A tantárgy tartalma nem terjedne ki a könyvtári munka egyes folyamataira és módszereire, hanem a tájékoztatási és könyvtári rendszer, illetve az egyes könyvtárak (különböző könyvtártípusok) irányításával, vezetésével, szervezésével, valamint az ehhez kapcsolódó egyéb feladatokkal foglalkozna. Ennek megfelelően a tananyag tartalmának tekintjük a könyvtárügy és a tájékoztatásügy szervezeteinek nemzetközi áttekintését; a hazai szervezet részletes ismertetését (különböző jogszabályok, más szabályozások és irányelvek); a nemzetközi és hazai szakmai és társadalmi szervezetekre vonatkozó ismereteket; a könyvtárügy irányításának, szakfelügyeletének, fenntartásának, finanszírozásának fogalmait és szabályait; a könyvtárak tipológiáját; a különböző könyvtártípusok lehetséges szervezeti változatait; a könyvtárszervezés során készítendő dokumentumok (szervezési és működési szabályzat, ügyrend, munkamenetek, munkaköri leírások stb.) ismeretét; a vezetési ismereteket; a könyvtári tervezés ismereteit; a beszámolási rendszer és ezen belül a statisztika követelményeit és szabályait; a pénzügyi elveket és előírásokat; valamint a könyvtárjog, illetve a könyvtárakban felmerülő más jogi kérdések (pl. munkajog) és a könyvtári adminisztratív tevékenység fentiekben nem említett kérdéseit. Végül a könyvtár-tan tantárgynak kellene foglalkoznia a könyvtári szabványosítás elveivel, szervezetével, módszereivel.

DOKUMENTUMISMERET; ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS

A tantárgynak a dokumentumok tipológiájából kell kiindulnia. A primer, szekundér és terciér dokumentumok általános és elvi csoportosítása után az egyes dokumentumfélések rendeltetésével, létrehozásával, tartalmi és formai jegyeivel, publikálásával, terjesztésével és használatának főbb céljaival és módjaival foglalkozik. A dokumentumtipusokat differenciáltan kell ismertetni, vagyis pl. nem könyvről, hanem a könyvek különböző formáiról kell beszélni, a folyóiratok és más „poligráfiák” esetében nemcsak az alapdokumentumról, hanem annak részeiről (rovatok, cikkek, hírek stb.) is szólni kell, és különös figyelmet kell fordítani a nem hagyományos, kereskedelmi forgalomba nem kerülő („nem publikált”) dokumentumokra. A tipológiának el kell szakadnia mindennemű általános megközelítéstől. Így pl. az egyre inkább elharapódzó „periodika-tan” a periodikumok különböző formáinak konkrét ismertetésével kell felváltani, amikor a periodicitás tényének rögzítésén túlmenően már egyedileg kell vizsgálni ezeket a dokumentumtipusokat. Tekintettel a tájékoztatási tantárggyal való összefüggésre, e tantárgynak kisebb

részletességgel kell foglalkoznia a különböző primér vagy szekundér dokumentumoknak az információs apparátusban történő felhasználásával (pl. kézikönyvek, zsebkönyvek, adattárak, lexikonok stb.) és a dokumentáció által létrehozott dokumentumtípusokkal.

A dokumentumtipológiára kell felépíteni az állománygyarapítás gyakorlati ismereteit. Ezen belül foglalkozni kell a dokumentumokról való tájékozódás (előszerezményezés) forrásaival, a források feldolgozásának módszereivel, az előszerezményezés eredményének nyilvántartásával és a kiválasztás elveivel és módszereivel. Ezt kell követnie a beszerzésre vonatkozó ismereteknek, ide értve mind az adminisztratív és pénzügyi, mind pedig a nyilvántartási feladatokat. A teljes állománygyarapítási részt mintegy keretbe kell foglalnia a gyűjtőkörrel kapcsolatos ismereteknek, ide értve a fő- és mellékgyűjtőkörök differenciált meghatározásának módszereit, valamint a gyűjtőköri kooperáció kérdéseit is.

Az állománygyarapítási ismeretekhez kell csatlakoznia az állományapa sz tás elveivel, lebonyolításával, nyilvántartásával, előírásaival kapcsolatos ismereteknek. A tantárgy befejező részének az állománybavétellel, az állomány-nyilvántartás szabályaival, valamint az állományellenőrzéssel kell foglalkoznia, végül ismertetnie kell az állomány tárolásának elveit és módszereit, ideértve mind a raktározási rendszereket és módszereket, mind a raktári jelzetele si rendszereket, de az állományvédelem kérdéseit is.

KATALOGIZÁLÁS

A tantárgyaknak a katalogizálás céljából kiindulva a katalógusrendszerek ismertetésén kell felépülnie. Oktatása során ügyelni kell az „információkeresés – osztályozás” tantárggyal való kapcsolat biztosítására, illetve átfedések megakadályozására. A katalógusrendszerek ismertetése során egyaránt ki kell térni a katalógusok funkcionális, dokumentumok szerinti, valamint formai csoportosítására.

A tantárgynak ezt követően kell foglalkoznia a cimleírások ismereteivel. E keretben semminemű történeti ismeretet nem kell oktatni. Általában nem katalogizálási elméletet, hanem – a főbb fogalmak (rendszó, besorolási elv stb.) megismertetése után, a rendszó megválasztásának elveiből kiindulva – az egyes dokumentumtípusok katalogizálásának konkrét kérdéseit kell oktatni. Ismertetni kell a hazai, nemzetközi és kiemelkedően lényeges külföldi szabványokat és szabályzatokat is, továbbá ki kell térni a katalogizáláshoz szoro-

san csatlakozó egyéb előírásokra, illetve munkaműveletekre is, mint pl. a transliteráció vagy a betűrendbe sorolás. A tantárgy keretén belül foglalkozni kell a gépi feldolgozás céljára végzett katalogizálás elveivel, valamint már létező, illetve kialakulóban lévő szabványjaival is.

A tantárgyat a katalógusszerkesztési tanulmányoknak kell lezárniuk, elsősorban gyakorlati oktatás keretében.

INFORMÁCIÓKERESÉS; OSZTÁLYOZÁS

A tantárgy részletesen ismerteti az információkereső rendszerek célját, felépítését, részeit és elemeit. Foglalkozik a dokumentumok különböző, információkeresési célra szolgáló ismérveivel – különös tekintettel a tartalmi ismérvekre – és leírásuk módjaival. Ismerteti az információkereső nyelvek általános elméletét; e nyelvek szemiotikai, morfológiai, illetve szintaktikai és szemantikai jellegzetességeit; az információkereső rendszerek logikájának és realizálásának problémáit.

Az osztályozási-indexelési ismeretek során kitér az osztályozó rendszerek fő (hierarchikus, mellérendelő, szemantikai, fazettás) típusaira; ezeket elemzi és bírálja, s ismerteti legfontosabb példáikat.

A hierarchikus osztályozó rendszerek kapcsán foglalkozik néhány jelentős hierarchikus rendszerrel; különös részletességgel az Egyetemes Tizedes Osztályozással. A hierarchikus osztályozó rendszerek értékelésén, bírálatán túlmenően, az ETO esetében ismerteti annak szerkezetét, gondozásának szervezetét és (gyakorlati oktatás keretében) alkalmazását is.

A mellérendelő osztályozó rendszerek tárgyalása során foglalkozik a különböző indexek és tárgyszókatalógusok szerkesztésével, a tárgyszavak meghatározásának elveivel és módszereivel. A fazettás és szemantikai osztályozó rendszerekkel kapcsolatban ismerteti az információkereső nyelvek szótárainak, elsősorban a teauruszoknak felépítését, különböző megoldásait és készítésük módszereit. Az elvi ismeretekhez indexelési, tárgyszavazási, deszkriptorszótár-szerkesztési gyakorlatok járulnak.

DOKUMENTUMSZOLGÁLTATÁS; OLVASÓSZOLGÁLAT

A tantárgy keretében kell oktatni a dokumentumszolgáltatás könyvtári módszereit, így a kölcsönzés és a helybenolvasás feltételeit, követelményeit, lebonyolítását és adminisztrációját. A tantárgynak foglalkoznia kell a könyvtár szolgáltatási szabályzatának elkészítésével, tartalmával, valamint az olvasók nyilvántartásának kérdéseivel. A nyilvántartási-adminisztrációs feladatok gépesítése a tantárgyon belül csak érintendő; ennek részleteivel a Könyvtártechnika foglalkozik. Kell még foglalkozni a dokumentumszolgáltatás könyvtáron belüli vagy könyvtáron kívüli egyéb megoldásaival, így a reprográfiai és mikroreprográfiai uton történő dokumentumszolgáltatással, a fordítási tevékenység dokumentumszolgáltatási vonatkozásaival, valamint a könyvtárközi kölcsönzéssel.

Az olvasószolgálati tevékenység tájékoztatási vonatkozásairól (referenz stb.) a tantárgy kereteiben csak a szervezet és a célok tekintetében kell részletesebben szólni. E tevékenységek részleteivel a tájékoztatási tantárgy foglalkozik. Ugyanez érvényes az állományról nyújtott írásbeli tájékoztatásra is, aminek csak lényegét és főbb módszereit kell mintegy felsorolásszerűen a tantárgy keretében ismertetni, részletei azonban szintén a Tájékoztatás – dokumentáció tantárgy keretében oktatandók. E tárgyhoz kapcsolódik még az olvasószolgálat könyvtárpropaganda- és hasonló jellegű tevékenysége.

TÁJÉKOZTATÁS – DOKUMENTÁCIÓ

A tantárgy oktatása során a tájékoztatás különböző formáiból kell kiindulni, és közülük a nem szakirodalmi források alapján végzett tájékoztatás különböző formáit röviden kell összefoglalni. A szakirodalmi tájékoztatás vonatkozásában az oktatandó ismeretek többségének a dokumentációs feldolgozás módjaira, a dokumentációs szolgáltatások és kiadványok műfajaira, e kiadványok és szolgáltatások felhasználási, hasznosítási, továbbfeldolgozási lehetőségeire kell kiterjednie. Ismertetni kell a leglényegesebb hazai és a tipikus külföldi konkrét tájékoztatási szolgáltatásokat és kiadványokat is, azok célját, szerkezetét, használhatóságát stb. Az eseti tájékoztatás szükségességéből és módszereiből kiindulva részletesen kell foglalkozni a tájékoztatás forrásaival (az információs apparátussal), ismertetve e források legfontosabb típusait és az egyes típusokon belül néhány kiemelkedő forrást. A tantárgy foglalkozik a különböző tájékoztatási egységekben megvalósítható manuális és gépesített szolgáltatások megtervezésének és készítésének kérdéseivel, ide értve

a szolgáltatások céljaira felhasználható források felhasználási módját és a különböző felhasználó-kategóriák céljára szolgáló tájékoztatási módszerek megválasztását is. A tantárgy foglalkozik a dokumentáció egyes elvi kérdéseivel és törvényszerűségeivel annyiban, amennyiben ennek oktatása az Informatika tantárgy keretében nem történt meg (pl. a szakirodalom szóródása, avulása; a dokumentáció szervezete, újabb dokumentációs irányzatok stb.).

A könyvtári jellegű tájékoztatással (referenztevékenység, tájékoztatás az állományról) a tájékoztatási ismeretekben belül, de azokat a dokumentációs szolgáltatásoktól elkülönítve foglalkozik a tantárgy. E keretekben tárgyalja a bibliográfiák elvi kérdéseit, típusait, összeállításuk módját, hasznosításukat.

A tantárgy oktatása gyakorlati foglalkozásokat is feltételez, az információs apparátus használata és a különböző dokumentációs feldolgozási műfajok terén.

KÖNYVTÁRTECHNIKA

A tantárgy tananyaga részben szintén a könyvtártanból válik ki, de emellett feltételezi a technikai ismereteknek az alapozó studiumok keretében oktatott ismeretekre épülő bővebb és alaposabb oktatását. Tematikája kiterjed a könyvtári technika minden ágára.

A tantárgy keretében foglalkozni kell a könyvtári helyiségek tervezésének és berendezésének alapismereteivel, korszerű elveivel, követelményrendszerével. Ehhez csatlakozva kell foglalkozni a könyvtári állomány és egyéb anyagok mozgatásával, valamint a könyvtári hírközlés gépesítésével.

Külön fejezete foglalkozik a reprográfia ismereteivel, előtérbe helyezve a dokumentumszolgáltatási vonatkozásokat, de kiterjedve a mikromásolási technika, a másolástechnika és a sokszorosítástechnika összes könyvtári vonatkozásban jelentős kérdéseire.

A tantárgy legnagyobb része a szervezéstechnikai eszközök (kézi lyukkártyák és egyéb speciális kartotékok), a kis- és középgépek (könyvelő- és számlázógépek, lyukkártya- és lyukszalagtechnika, célgépek), valamint a számítástechnika könyvtári alkalmazásával foglalkozik. Mindezen anyagrészek tekintetében oktatni kell a felhasználandó eszközök műszaki alapismereteit, könyvtári hasznosításuk gyakorlati módját és területeit, ide értve a könyv-

tári munka összes gépesíthető fázisait, az egyszerű nyilvántartástól az automatizált információs rendszerekig.

Az eszközökre vonatkozó ismeretekeken túl a kódolás kérdéseivel, valamint az algoritmusok készítésének módjaival, végül pedig a programozás bizonyos könyvtári vonatkozásban is lényeges alapismereteivel itt kell foglalkozni. A részletesebb számítástechnikai ismeretek oktatása speciális kollégiumok keretében lehetséges.

KIEGÉSZÍTŐ STUDIUMOK

A kiegészítő studiumok egy része nyilvánvalóan a képzés minden (de legalábbis egyetemi és főiskolai) szintjén kötelezően oktatandó, míg más részüket olyannak ítéljük meg, amelyek közül valamelyikre a könyvtárosnak szakosodási irányától függően szüksége van. Az utóbbi ismereteket a főiskolai képzés szintjén nem, vagy nem feltétlenül tartjuk oktatandónak; amennyiben erre mégis szükség van, úgy ezeket a szakstudiumokba kell beépitni. Alsóbb fokon ezek az ismeretek csak kivételesen oktatandók.

SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI ISMERETEK

A könyvtárosok munkája gyakorlatilag minden esetben kapcsolódik írott dokumentumok felhasználása mellett azok előállításához is. A tantárgy ezért arra szolgál, hogy megismertesse a hallgatót a kéziratos- és kiadványszerkesztés (bibliográfiai, könyvtári és dokumentációs kiadványok és szolgáltatás szerkesztése) követelményeivel, szabályaival, szabványjaival és technikájával. Ezek az ismeretek kapcsolódnak a Tájékoztatás – dokumentáció és a Könyvtártechnika tantárgyak anyagához. A tantárgy kiterjed a kiadói ügylet legfontosabb ismereteire, jogi és pénzügyi teendőire is. Kötelező tantárgyként oktatandó az egyetemi és önállóan vagy más tantárgy keretében a főiskolai képzésben.

IDEGEN NYELVEK

A nyelvtanítás ismeretanyagának kifejtése, illetve jelentőségének méltatása itt nyilvánvalóan sürgősen szükséges. Ezért csak annak megállapítására szorítunk, hogy:

- a nyelvoktatási követelményeknek és a vizsgakövetelményeknek is (a könyvtárosok és főként a szakkönyvtárosok nyelvismeretével szemben támasztandó sajátos jellegű igényekből következően) jelentősen el kell térniük az állami nyelvoktatásban, illetve nyelvvizsgáztatásban általánosan alkalmazott követelményektől (legfontosabb az idegen nyelvű szövegek megértése és magyar nyelven történő teljes vagy kivonatos visszaadása);
- minimális követelménynek tekintjük az egyetemi oktatás szintjén két idegen nyelv, a főiskolai oktatás szintjén pedig egy idegen nyelv ilyen értelmű elsajátítását.

A nyelvoktatást tehát (egyetemi és főiskolai szinten) kötelező studiumnak tekintjük.

SZÁMITÁSTECHNIKAI ISMERETEK

A Könyvtártechnika tantárgy csupán a számítástechnika alapjaival és a szakkönyvtári munkaterületen történő alkalmazásának lehetőségeivel ismerteti meg a hallgatót. Választható tantárgyként ezért szükségesnek tartjuk mélyebbre ható számítástechnikai ismeretek oktatását, ide értve a számítógépes rendszerek és folyamatok szervezésének ismereteit, az algoritmusok készítésével kapcsolatos részletes ismereteket és a programozás olyan oktatását, amely elsajátíttatja a hallgatókkal a programozás különböző lehetőségeit, a programnyelvek alapismereteit és valamely, a könyvtári munkában leginkább használatos magas szintű programnyelv alkalmazását. A tantárgyat célszerűen valamely konkrét számítógépen folytatott gyakorlatnak kell kiegészítenie. Hangsúlyozzuk, hogy könyvtári területre alkalmazott oktatást képzelünk el. A főiskolai képzés keretében általában nem tartjuk lehetségesnek ezeknek az ismereteknek ilyen beható oktatását. A tantárgyat (egyetemi) fakultatív speciális kollégiumként képzeljük el, de oly módon, hogy annak vagy az alábbiakban említendő két további tantárgy valamelyikének választása a hallgató számára kötelező legyen.

AUDIOVIZUÁLIS TECHNIKA

A tantárgy keretében oktatandó az audiovizuális technika fogalma, leglényegesebb technikai eszközeinek műszaki alapismeretei, a szakkönyvtári munkában való alkalmazásuk módja, különös tekintettel a szakkönyvtári tájékoztatásra és propagandára. Egyidejűleg ismer-

teket kell szolgáltatnia az egyéb szemléltetési módszerekről is, mint pl. kiállítások, bemutatók rendezése a szakkönyvtári munkában.

IRÁS- ÉS OLVASÁSTECHNIKA, STILISZTIKA

E speciális kollégium a szakmai jellegű írott dokumentumok megfogalmazásának, tartalmi szerkesztésének, lektorálásának főbb ismereteivel ruhazza fel a hallgatót, ide értve a szakmai nyelv sajátosságait, valamint a szabatos és magyaros stílus általános követelményeit, különös tekintettel a dokumentációs műfajok ilyen jellegű követelményeire (tömörség, szabatosság, egyértelmű terminológia stb.). Végül oktatandónak tartjuk az olvasástechnika problémáit (gyorsolvasás).

EGYÉB SPECIÁLIS KOLLÉGIUMOK

A fenti felsorolás természetesen nem tartalmazhatja az összes oktatható speciális ismereteket. A képzés gyakorlati szükségleteinek kell eldöntenie (elsősorban egyetemi szinten), hogy még milyen további speciális kollégiumok beiktatására van szükség, de ezek jelentős részét már csak önkéntesen választható tantárgyként képzeljük el.